

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВА БІБЛІОТЕКА, Ч 2.

Відповідає за редакцію: Володимир Гнатюк.

ФІЛЬОТАС.

Старинний процес за змову на королівське житє.

Оповіданє Квінта Курція Руфа.

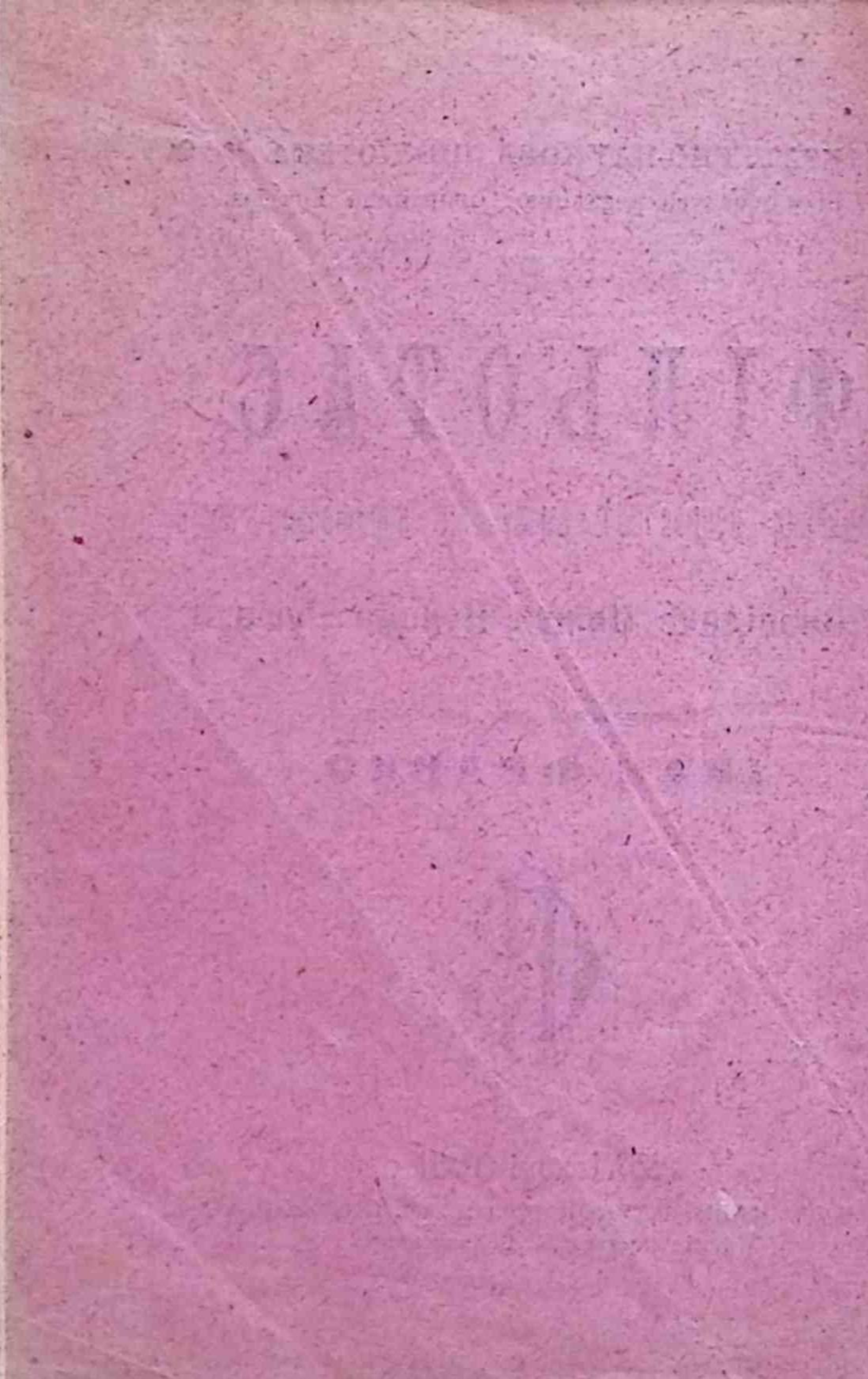
З латинської мови переклад

ІВАН ФРАНКО.

У Львові 1901.

З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВ. ІМ. ШЕВЧЕНКА
під зарядом К. Беднарського.

ФІЛЬОТАС.

Старинний процес за змову на королівське жите

Оповіданє Квінта Курція Руфа.

З латинської мови переклав

Іван Франко.

У Львові 1904.

З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА
під зарядом К. Беднарського.

ЛВІВСЬКИЙ
УНІВЕРСИТЕТ

УЧБОВА
БІБЛІОТЕКА
ЛДУ
ІМ. ІВ. ФРАНКА

Кабінет франкознав-
ства ЛДУ імені
Івана Франка.

Інв. № ~~658~~.

372571

БІБЛІОТЕКА
Інституту
франкознавства

ПЕРЕДНЕ СЛОВО.

З великої купи відривків, у яких дійшла до нас дуже богата греко-латинська література, варт особливої уваги чималий кусень „Історії Олександра Великого“ („De rebus Alexandri regis Macedonum“), зладженої чистою і гарною латинською мовою і написаної якимсь Квінтом Курциєм Руфом. Хто такий був сей письменник і навіть коли він жив, не знаємо. Деякі вчені вважали його сучасним Августа, інші клали час його геть пізнійше, аж до Теодозія. Та найбільше правдоподібною являється думка, що він жив за імператора Клавдія, отже в першій віці християнської ери. Його оповідань про Олександра Великого складалося первісно з десятих книг, але з них дійшло до нас тільки вісім, тай то не цілих. Хоча Руф користувався в своїм оповіданні грецькими жерелами, в тім числі й такими, які не дійшли до нас, то про те його праця не може вважатися історичною монографією. Се твір ретора, якому ходило більше о

ПЕРЕДНЕ СЛОВО.

З великої купи відривків, у яких дійшла до нас дуже богата греко-латинська література, варт особливої уваги чималий кусень „Історії Олександра Великого“ („De rebus Alexandri regis Macedonum“), зладженої чистою і гарною латинською мовою і написаної якимсь Квінтом Курциєм Руфом. Хто такий був сей письменник і навіть коли він жив, не знаємо. Деякі вчені вважали його сучасним Августа, інші клали час його геть пізнійше, аж до Теодозія. Та найбільше правдоподібною являється думка, що він жив за імператора Клавдія, отже в першій віці християнської ери. Його оповідання про Олександра Великого складалося первісно з десятих книг, але з них дійшло до нас тільки вісім, тай то не цілих. Хоча Руф користувався в своїм оповіданні грецькими жерелами, в тім числі й такими, які не дійшли до нас, то про те його праця не може вважатися історичною монографією. Се твір ретора, якому ходило більше о

гарну мову і живе змальоване події, ніж о історичну вірність; от тим то деякі новіші історики й зовсім відмовляють йому історичної вартости і зачисляють його до повістей — попередниць того величезного ряду романтичних повістей про Олександра, що починають ся грецьким твором тзв. Псевдо-Каллістена і в середніх віках розростають ся широко по Європі й Азії, не минаючи й нашого народа.

Бажаючи в „Дешевій бібліотеці“ подавати між иньшим переклади деяких цікавіших памяток греко-латинської літератури, ми вибрали на перший раз один епізод Руфого оповідання, що творить кінець шостої і початок семої книги (VI, 7—VII, 2). Оповіданий тут епізод, звичайно полишуваний на боці в підручниках старинної історії (про него прим. не згадує навіть Герцберг у своїй історії Греції в Онкеновім компендіюмі), має певно деяке історичне значінє, хоч його удраматизованє треба покласти на карб пізнійших письменників (по троха й самого Руфа); та по за тим він має неабияку літературну стійність, а в наш час, з огляду на сучасні факти анархістичної „пропаганди ділами“ він не позбавлений навіть спеціального сучасного інтересу. Факт, про який опові-

дав Руф, належить до р. 300 перед Хр. і мав стати ся на далекім сході, в Бактрії, де Олександр власне по великих трудах звоював Дарієвого сатрапа і вбійцю Бесса і дав війську, стомленому важкими боями, девять день супочивку.

І. Франко.

I.

Стояли вже девятий день, аж ось король, не то що не переляканий, але й не поборений зовнішною силою, мало не став ся жертвою внутрішнього злочину. Димнос, що мав у короля деякий послух і ласку, закохав ся дуже в парубка на імя Нікомаха, до нестями засліплений його красою*). Одного разу зустрів його — видно було по його лиці — мов громом прибитий, а лишивши ся без свідків, ввійшов з парубком до храма заявляючи, що має сказати йому щось таємне і таке, що повинно лишити ся між ними обома. Зацікавлений хлопець ждав, що се буде. Аж ось той почав заклинати його взаїмною любовію і всіми

---

*) Любов мужчин до мужчин, тзв. педерастия, була у Греків дуже розповсюднена і не вважала ся нічим ненормальним ані гідним кари. І. Ф.

св'ятощами, щоб затвердив присягою, що покриє мовчанкою все, що він виявить йому Сей думаючи, що не почує нічого такого, чого укриване грозилоб небезпекою, присяг на всевідушних богів. Тоді Димнос виявив, що за три дні буде замах на життя короля, і він належить до тої змови разом з хоробрими і значними мужами. Почувши се парубок заявив рішучо, що на царевбійство не присягав і ніяка релігія не може всилувати його покривати злочин. Димнос, одурілий з любови і тривоги, вхопивши парубка за руку розплакав ся і зразу почав просити, щоб і він пристав до змови і до задуму, коли не може бути безучастним сьвідком; далі, щоб не зраджував його, маючи крім иньших доказів його зичливости ще й сей найбільший, що навіть голову свою повірив йому, не випробувавши його вірности. А в кінці, коли сей обставав при тім, що донесе про злочин, почав лякати його смертю: „Від твоєї, мовляв, голови змовники зачнуть на сам перед свою роботу“. То раз називав його бабієм і страхополохом, то знов зрадником свого коханка; раз обіцював величезні надгороди, навіть королівство, силкуючи ся збаламутити душу, що цурала ся такого страшного діла; то знов добувши

меча раз замахнеть ся на його шию, то на свою; врешті благаєм і погрозами таки вимусив на нїм, що не тільки обіцяв мовчати, але ще й помагати, додаючи, що хоч твердої волї і соромязливий та чесний і не змінює первісної постанови, але переборений Димновою любовю не може відмовити йому нічого. Почав вивідувати далї, з ким увійшов у змову, бож се найважнїйше знати, що за люде готові приложити руки до такого памятного діла. А той, сам не при собі з любови і злочинного завзятя, раз дякує йому, то знов іратулює: „Найхоробрїйший молодче, не бій ся! Твої спільники — Деметріос тілохранитель і Цевколай і Ніканор“. Крім них назвав іще Афойбета, Локея, Діоксена, Археполїса і Аминтаса.

Закінчивши сю розмову Нікомах розповів усе, що чув, своєму брату на імя Кебалїнови. Рішили, щоб Нікомах лишив ся в наметї, бо колиб пішов до королївської палати, не мавши звичайно доступу до короля, то змовники могли би догадатися, що їх зраджено. Сам Кебалїн станув на чатах перед сїньми королївської палати, бо ближше входити йому не було вільно, і тут дожидав якого приятеля з першої когорти, що впровадив би його до короля.

Припадком усі були розійшли ся, тільки один Фільотас, син Парменїона, не знати чого, був у палаті. Сему Кебалїн, виявляючи на змішанім лиці сліди великого збен теження, відкрив усе, що дізнав ся від брата, і велїв без проволоки дати знати королеви. Фільотас похваливши його зараз увійшов до Олександра; вони балакали оба про ріжні річи, але Фільотас не згадав нічогоїєнько про те, що чув від Кебалїна. Над вечір, коли виходив із палати, парубок зустрїв його в сїнях і запитав, чи сповнив його порученє? Сей відповїв, що не занедбав сказати все королеви — і пішов геть. Другого дня Фільотас іде до палати, а Кебалїн уже там при вході, і знов нагадує йому про те, що вчора довїє йому. Сей відповідає: „Добре, добре“, але навіть тепер не повідомив короля про те, що чув. Се Кебалїнови видалось підозреним. Він надумав ся не обертати ся більше до Фільотаса, але повідомив одного благородного молодця, на імя Метрона, наглядача зброївнї, що приготовлюєть ся злочин. Сей заперши Кебалїна в зброївнї, зараз побіг до короля, що займав ся їм-настичними вправами, і доповїв йому те, що сказав йому донощик. Король виславши сторожу, щоб зловила Димноса, сам пішов

до зброївнї. Тут Кебалїн зрадував ся великою радістю, аж скрикнув: „Слава Богу, що ти здоров і уйшов безбожних рук!“ Тодї Олександр розпитав, що йому треба було знати, і вивідав усе за порядком. А далї зачав розпитувати, котрий то вже день, коли Нікомах передав йому сю звістку? Сей признав, що се вже третій день. Король думаючи, що не дуже то щира вірність доносить так пізно те, що чув, велїв звязати його. Сей зачав лементувати, що в тій самій хвилї, коли почув се, побіг був до Фільотаса; нехай його спитають. „Що, до Фільотаса?“ — запитав тут же король. „А налягав ти на него, щоб ішов до мене?“ Сей не переставав стверджувати, що налягав і піднявши руки до неба, обливаючись слїзми, благав сего, як ласки у якогось найдорожшого колись приятеля.

Тимчасом Димнос догадуючи ся, чого його кличуть до короля, мечем, який власне мав при боці, зранив себе тяжко. Прискочила сторожа, спинила його і принесла до палати. Глянув на него король і мовив:

— Якуж то таку кривду я заподїяв тобі, Димне, що Фільотас видав ся тобі гіднїйшим Македонського королївства від мене самого?

Димнови вже відняло мову. Він застогнав, відвернув лице, щоб не бачити короля, і поваливши ся до долу сконав.

Король велїв покликати до палати Фільотаса і мовив :

— Кебалїн заслужив на кару смерти за те, що два дни укривав замах приготований на мое житє. Сей свій злочин він звалює на тебе твердячи, що тобі зараз донїс був про все. Ти живеш зо мною в такій близькій приязни, що укриванє з твого боку булоб великим злочином. Признаюсь, я волю думати, що сего допустив ся Кебалїн, нїж ти. Маєш судию прихильного ; чого не мусиш признати, можеш бодай заперечити.

На се Фільотас затремтїв — коли з лица можна судити про душу — і мовив :

— Кебалїн донїс менї про якесь балаканє неморального парубка. Я бояв ся, що се звичайна сварка між любовником і його любком, і мене підіймуть на сьміх. Тепер, коли Димнос сам наложив на себе руки, і я був би не мовчав, хоч би се й що було.

І припавши до короля почав благати, щоб зважав на його дотеперішне житє, а не на провину — провину мовчаня, а не жадного діла.

Не легко сказати, чи повірив йому король, чи може тільки гнув у собі гнів. Досить, що на знак перепросин подав йому руку і сказав:

— Так і видно, що ти радше знехтував сей донос, ніж бажав утаїти його.

II.

Та про те скликавши на раду довірених, куди вже не запрошено Фільотаса, велів привести Нікомаха. Сей за порядком розповів те саме, що доніс був королеви.

Був там Кратерос, любий королеви як мало хто, і тим більший ворог Фільотасів задля супірництва в почестях. Знав він, що Фільотас не раз наприкрював ся Олександрови занадто величаючись своєю хоробрістю і працею, і задля того Олександр підозрівав його — не о злочин, але о впертість. Міркуючи, що годі знайти ліпшу нагоду до згноблення ворога, надівши на свою ненависть маску любови, відізвав ся:

— Жаль, королю, що ти відразу не порадив ся з нами про сю справу. Ми булиб порадили тобі, що хочачи пробачити Фільотасови, ти властиво заставляєш його

не тямити, як багато він винен тобі. Натомість привівши йому перед очі страх смерти, ти заставив би його подумати радше про свою власну небезпеку, ніж про твою. Бо він завсїгди буде міг наставати на твоє житє, але ти не завше будеш міг пробачати Фільотасови. І не думай, що його, котрий зважив ся на такий злочин, зможеш перемінити пробаченєм. Він знає, що ті, хто вичерпав милосерде, не мають чого надїяти ся більше. А я знаю, що навіть як би він сам, чи то зворушений жалем, чи твоїм добродїйством, захотїв бути тихо, то батько його Парменїон, гетьман такого великого вїйська, що має серед твого вїйська з давен-давна велику повагу і стоїть на становищі мало що нижшим від твого, не дуже рад буде завдячувати тобі житє свого сина. Бувають добродїйства ненавясні; соромно признати ся, що ми заслужили були на смерть; остаточно волимо дізнати кривди, ніж завдячувати кому житє. Таким робом знаю, що тобі прийде ся бороти ся з ними за своє здоровлє. Досить у тебе ворогів, за якими нам прийде ся йти в погоню; забезпеч же свій бік від домашніх ворогів. Коли сих усунеш, зовнішніх я не бою ся зовсім.

Стільки Кратерос. Інші також докидали своє:

— Не був би він промовчав донос про змову, колиб сам не був її зачинником або головою. Бо який же чесний і щирий — не то приятель, але з самого поденя людського, почувши те, що йому було донесено, не був би зараз побіг до короля? Чиж навіть Кебалін, що оповістив йому те, про що чув від брата, не був прикладом йому, синові Парменїона, генералови кінноти, свідкови всіх королівських секретів? Навпаки, він удавав, буцім то не занедбав сказати все королеви, щоб донощик не шукав иньшого посередника. Он Нікомах, навіть звязаний присягою, поквапив ся скинути тягар зі свого сумління; а Фільотас, проводячи майже весь день на забаві і жартах, не здобув ся на те, щоб серед довгої і може зовсім зайвої розмови промовити кілька слів, від яких залежало королівське житє. Каже, що не вірив хлопцям, від яких ішов донос! А по щож проволік два дни удаючи, що вірить доносови? Було відправити Кебалїна, коли вважав його донос дурницею. В своїй небезпеці кождий може бути великодушним; але коли загрожене королівське здоровле, треба бути легковірним і до-

пускати навіть таких, що доносять благі річи.

От так усі постановили розпочати допити і змусити його, щоб видав учасників злочину.

Король наказавши їм держати в тайні сю постанову, відпустив їх. А на другий день велів призначити похід, щоб повзята постанова не рознесла ся. Навіть Фільотаса запросив до себе на остатню вечерю і переміг себе так, що не тільки вечеряв із ним, але навіть ласкаво розмовляв із тим, кого вважав злочинцем. Врешті о півночі, коли погашено сьвітло, до королівської палати з невеличкою дружиною зійшли ся Гефайстіон і Кратерос і Койнос і Ерігій, королівські прибічні, а надто зброносці Пердіккас і Леонат. Вони наказали, щоб сторожа, яка ночувала коло судної палати, була під оружем і не спала. Всі виходи обставлено вояками, а кінним наказано заступити дорогу, щоб ніхто потайно не побіг до Парменїона, що тоді гетьманував у Медії і мав під собою велике військо. Тоді Аттаррас із 300 в'ооруженими війшов до королівської палати. Йому додано десять возних, із яких кождий мав при собі десять зброносців. Розділено їх так, щоб ішли поарештувати иньших змо-

вників. Аттаррас із 300 посланий до Фільотаса, виломив замкнені двері дому, поперши плечима пятьдесятьох найсильніших хлопців; иньшим наказав з усіх боків обступити дім, аби Фільотас не міг висмикнути ся яким потайним входом. Та сей чи то чуючи себе безпечним, чи то зморений утомою лежав у глибокім сні; таки сонного застав його ще Аттаррас. Розбуркали нарешті його зо сну, а коли заковували в кайдани, він скрикнув:

— Перемогла, королю, твою доброту злоба моїх ворогів!

Більше не говорив нічого. Йому заслонили голову і привели його до королівської палати.

III.

На другий день король наказав, щоб усі оружні зійшли ся на раду. Прийшло майже шість тисяч вояків; надто купа возних і чур заповнила палату. Фільотаса зброєносці закривали своїми рядами, щоб народ не міг побачити його перше, заким промовить король до війська. Во що давньому македонському звичаю справляв головництва судило військо, а в часі спо-

кою весь народ. Королівська власть без попереднього народнього вповажнення не мала сили. Отжеж поперед усього внесено Димного трупа, бо більшина не знала ще, що він зробив і через що погіб. Тоді король виступив на мовницю, виявляючи на лиці духове терпіньє. А що й усі його приближені стояли засумовані, то всі не мало були зацікавлені. Король довго стояв похиливши лице до землі, мов остовпілий, мов громом прибитий. Потім зібравши думки промовив:

— Мало бракувало, вояки, а злочинний задум кількох був би вирвав мене з поміж вас. За ласкою і обачністю богів я ще живий. Ваш шановний вид змушує мене тим тяжший гнів кинути на батькобійців, бож провідна думка, ба навіть одинокий здобуток мого життя — се, щоб міг іще віддячитись так многим хоробрим, так велико супроти мене заслуженим мужам.

Усі вояки так і ахнули перериваючи його промову; всім з очей пустили ся сльози. Потім король мовив далі:

— О скількож глибоше зворушу ваші серця, коли покажу вам зачинників сего злочину! Дякаю ся назвати їх, замовчую імена, мов би в надії, що вони можуть іще

спастися. Але годі! Треба побороти пам'ять давнійшої любови, відкрити змову безбожних горожан. Бо як же промовчати таку огиду? Парменіон, такий старий, відзначений так многими надгородами від мене і від мого батька, найстарший із усіх наших друзів, подав ся на голову такого злочину! Його підручний Фільотас наострив на мене жите Певколая і Деметріоса і отсего Димноса, що тут бачите його тіло, і інших так само безумних.

Ціле зібрання затрусилося окриком обурення і докорів, як звичайно буває з юрбою, а особливо воєнною, де людей опановує або пристрасть або гнів. Тоді введено Нікомаха і Метрона і Кебаліна; ті повторяють, що хто з них доносив. В жаднім із їх доносів не вказано на участь Фільотаса в злочині, так що приглушені від обурення слова донощиків стрічені були мовчанкою. Тоді король мовив далі:

— Щож скажете про щирість того, хто затаїв переданий йому донос про таке діло? Що се не була марниця, доказує Димнова смерть. Адже Кебалін, доносячи непевну річ, не побояв ся муки. Аджеж Метрон не зволікав ані на хвилю поділитися сею звісткою і вдер ся до моєї ку-

Зуб. № 372571

пальні. Тільки Фільотас нічого не бояв ся, нічому не вірив. О, що за відважний муж! Колиб королева небезпека зворушувала його, чиж він не змінив ся-б на лпці? Чиж не був би з переляком слухав доноса про таку справу? Не диво! Він покривав мовчанкою злочин, а захланна надія на панованє попихає душу на ослп до найтяжшого гріха. Батько гетьманує в Медії, а сам він, поміж иньшими генералами в війську найвизначнійший за мою ласкою, бажає ще більше ніж має. Байдуже йому навіть моє сирітство, що не маю дітей. Та помиляє ся Фільотас. Ви мої діти, мої родичі, мої свояки; поки ви здорові, я не можу бути бездітним.

Потім відчитує перехоплений лист Парменіонів, що був написаний до синів Ніканора і Фільотаса; в ньому не трудно було віднайти натяки на якийсь важний задум. Бо основа його була така: „Поперед усього дбайте про себе, потім про своїх, і так доконаємо того, на що наважились“.

— Се так писано — додав король, — що колиб дійшло до синів, для сьвідомих булоб зрозуміле; а колиб було перехоплене, несьвідомі не доглупались би нічого. Алеж Димнос виявивши иньших учасників злочину, не назвав Фільотаса! Та се

не свідчить про його невинність, а тільки про його могутність: навіть ті, що могли б його зрадити, так боять ся його, що признаючи ся самі до вини, укривають його. Зрештою против Фільотаса свідчить його власне жите. Він був близьким товаришем і однодумцем Аминтаса, мойого сестрінця, що в Македонії приготував був поганий замах на моє жите. Атталеви, що був моїм найтяжшим ворогом, він віддав за жінку свою сестру. А коли я по праву так близького свояцтва і приязни написав йому, яке ореченє видав оракул Юпітера Аммона, він поважив ся відписати мені „вправді, мовляв, їратулює мені, що мене принято в число богів, але жалувє тих, яким доведеть ся жити під тим, хто переступає людську вдачу“. Се ознаки душі вже перед тим відчуженої від мене і завидющої на мою славу. Та все те, вояки, поки було можна, я таїв у своїй душі. Здавало ся, що відриває ся часть моєї утроби, колиб я менше шанував тих, на кого покладав таку велику надїю. Та тепер приходить ся карати не за самі слова; зухвальство язика дійшло до мечів. Мечі, вірте мені, острив на мене Фільотас. Коли він допустив ся того, то кудиж мені подати ся, вояки? Кому

повірити свою голову? Над кіннотою, найліпшою частиною війська, поставив я генералом одного з чільних серед найблагороднійшої молодіжі; своє здоровле, надію, побіду вручив я його вірности й опіці. Його батька видвигнув я на таку саму гідність, на якій самі ви поставили мене; Медию, найбогатшу країну, і стілько тисяч горожан та товаришів піддав я під його волю і зверхність. І щож? Відки я надіяв ся підпори, відти повстає небезпека. Якеж щастє булоб мені згинути в битві, статись радше здобичю ворога, ніж жертвою отсего! Тепер, уйшовши небезпек, яких лише я лякав ся, попав я в такі, яких не повинен був лякати ся. Нераз і не два ви звикли просити мене, вояки, щоб я шанував своє здоровле. Тепер самі можете допомогти мені, радячи, що маю чинити. В ваших руках, у вашій зброї шукаю захисту. Против вашої волі не хочу жити; колиж ваша воля, то не може се діло уйти безкарно.

Потім велїв привести Фільотаса, з руками звязаними на зад, огорненого в старий плащ. Легко можна було пізнати, що зворушила декого нужденна постава того, на якого ще недавно поглядали не без зависти. Вчора бачили його генералом кінноти, знали, що вечеряв разом з королем,

аж ось нараз бачуть його не тільки обвинуваченим, але вже й осудженим і навіть у кайданах. Зворушувала людей також доля Парменїона, великого воєводи і славного горожанина: недавно стративши двох синів, Гектора й Ніканора, тепер разом з отцем, якого ще полишила йому нещасна доля, і сам попав ся в халепу.

Та ось Аминтас, королївський претор, звернув у противний бік зібране, що хилило ся до милосердя, виступивши з острою промовою против Фільотаса.

— Ми зраджені варварам! Ніхто не був би вернув до своєї жінки, до рідного краю, до родичів! Як зрубане тіло без голови, так і ми булиб лишили ся без духа, без імени, в чужій стороні на іграшку ворогам!

Та навпаки його надії ся Аминтова промова не дуже була мила королеви. Згадуючи воякам про жінок і рідну сторону він міг відібрати їм охоту до сповнюваня дальшої служби.

Потім Койнос, хоч мав за жінку Фільотасову сестру, то про те наклав ся на Фільотаса острійше від усіх, кричучи:

— Ти душогубе короля, вітчини, війська!

І захопивши великий камінь, що випадком лежав коло його ніг, хотїв кинути

ним на него; многі були певні, що бажав тільки вратувати його від мук. Але король спинив його руку, заявляючи, що „вперед треба дати обвинуваченому можливість оборони; інакше він не дозволить судити“.

Тепер веліли говорити Фільотасови. Та сей, чи то від свідомости злочину, чи від великої небезпеки одурілий і остовпілий не смів навіть підвести очей, ані розняти рота. Потім обливаючись слізми мов зомлілий повалив ся в обійми того, хто держав його. Та звільна прийшовши до себе і обтерши очи рукавом, подав вид, що хоче промовити. Король поглядаючи на него відізвав ся:

— Македоняне будуть судити тебе. Запитую, чи будеш говорити до них їх рідною мовою?

— Крім Македонян — відповів на се Фільотас, — багато тут і таких, що лекше, думаю, зрозуміють мої слова, коли говоритиму тою самою мовою, якою говорив ти — не з иньшої причини, думаю, а тільки для того, щоб як найбільше людей розуміло твою промову.

— Бачите, який се Фільотас! — мовив король. — Навіть рідну мову ненавидить, і сам один брідить ся промовляти нею. Та байдуже, нехай говорить, як йому

любо, але ви пам'ятайте, що він так само цураєть ся наших обичаїв, як і нашої мови.

І з сим король вийшов із збору.

IV.

Тоді промовив Фільотас :

— Легко знайти слова невинному ; та трудно нещасному заховати міру слів. Оттак і я вкинений між найчистійше сумління і найстрашнійше нещасте, не знаю, як заспокоїти потребу своєї душі і отсеї хвилі. Вийшов відси найліпший судия моєї справи : чому він сам не хотів вислухати мене, їй Богу, не можу придумати. Коли пізнавши справу з обох боків він міг би захитати ся між засудом і увільненем, то не пізнавши її, якже може увільнити мене, засудивши доочно ? Та хоча оборона чоловіка закованого в кайдани не тільки зайва, але навіть шкідлива, бо замісь переконати судию вона тільки дразнить його — то всеж таки поки вільно мені говорити, не покину себе самого і не позволю, щоб мене осуджено буцім то на основі мого власного признання.

— Отжеж поперед усього не бачу, за який злочин обвинувачують мене. Між змовниками ніхто не назвав мене. Про мене Нікомах не сказав нічого; Кебалін не міг сказати більше, як чув. А про те король вірить, що я був головою змови! Та чи міг же Димнос промовчати того, хто був його поводитором? Особливо, коли шукав товаришів, то навіть фальшиво повинен був назвати мене, щоб тим лекше наклонити боязкого. І поминув моє імя не по відкритю злочину, щоб могло здавати ся, що утаює спільника; але признавши ся перед Нікомахом, про котрого вірив, що покрие мовчанкою його тайни, і назвавши иньших, поминув мене одного. Питаю вас, товариші: колиб Кебалін не був обернув ся до мене, не був дав мені знати про ту змову, чи був би я сьогодні звиняв ся ось тут, коли ніхто не вийменував мене? Та хоч би Димнос і жив доси і хотів затаїти мене, то якже иньші? Ті, що признають ся до всего, мовчалиб про мене? Нещасте озлобляє; найтяжший винуватець мучить ся своєю карою, але спокійний при чужій. Ті люде, що почувають ся до такого злочину, навіть при тортурах не мали би признати ся до всего? Аджеж засудженого на смерть не ощаджує ніхто, ані засуджений, думаю, не ощаджує нікого,

— Та пора мені вернути до правдивого, одинокого мойого злочину. Чом ти промовчав річ донесену тобі? Чом слухав її так байдужно? Хоч і який був би се злочин, признаюсь, що ти, Олександрє, де небудь єси тепер, простив мені його. Ти подав мені руку на знак пробаченя; я вечеряв з тобою. Коли ти повірив мені — я вільний; коли пощадив — я безпечний. Адже стій при своїм суді! А в тій остатній ночі, коли я відійшов від твого стола, що я зробив? Який новий злочин, донесений до тебе, змінив твою душу? Я спав глибоким сном, коли мої вороги збудили мене заспаного, щоб закувати в кайдани. Чи батьковбійця і зрадник може спати так твердо? Аджеж злочинники через гризоту сумління не можуть спати; їх гонять фурії не тільки по доконанім, але й по задуманім убійстві. Та мені дало спокій насамперед мое сумління, а потім твоя рука; я не бояв ся, щоб постороння жорстокість мала у тебе більше ваги ніж твоя ласкавість. І не жалуй, що ти повірив мені! Доніс мені се діло хлопець, що не міг подати ані сьвідка, ані доказу на свій донос, а колиб його вислухати, міг наповнити всіх страхом. Я думав нещасний, що слухаю сварки між любасом і його любчиком.

Я підозривав його певність ще й тому, що не сам доніс, але вислав брата. Я боявся, що потім відіпре ся, ніби то він ні з чим не звірив ся Кебалінови, а я нароблю многим королівським приятелям великої небезпеки. Так от за те, що я не скривдив нікого, виходить, що краще мені згинути, ніж бути живим. Думаєте, що я був би вільний від ворожнети, колиб був упхнув у нещасте невинних? А отже Димнос наложив руку на себе! А чиж міг я напророчити, що він зробить се? Ні. Таким робом те, що дало одинокий доказ на донос, не могло дати його мені тоді, коли Кебалін запитував мене. Алеж на Бога! Колиб я був Димновим спільником у тім страшнім злочині, то в тих двох днях я не повинен би був укривати того, що нас зраджено. Аджеж зараз потім, одержавши донос, що мав стати ся моєю згубою, я сам увійшов до королівської спальні, і ще й при шаблі. Чомуж я не виконав злочину? Чи без Димна я не мав відваги? В такім разі він був головою змови. Під його тїню укривав ся я, Фільотас, що добиваю ся Македонського королівства. Та когож то з вас підкупив я дарунками?! Котрого генерала, котрого капітана запобігав я ласки?

— Закидають мені, що гордую рідною мовою, що зневажаю македонські обичаї. А про те пхаю ся на королівство, котрим погорджую! Наша краєва мова вже давнійше при зносинах з иньшими народами вийшла з моди; і побідителі і побіджені мусять учити ся чужої мови. Їй богу, се не більше кидає тїни на мене, як те, що Пердіккас, син Аминта, наставляв на королівське жите. Не перечу, я водив із ним дружбу; та хибаж не слід було нам любити королівського брата? Колиж навіть чоловік так щедро благословлений фортуною не варт був пошани, то питаю, чиж винен я, що не вгадав сего наперед? Чиж навіть невинним приятелям злочинників пропадати? А коли так, то чомже я живу доси? Колиж ні, то чому аж тепер гину?

— Ба, але я написав, що жаль мені тих, кому буде суджено жити під тим, хто вірить, буцім то він син Зевесів. Віро в приятнь, небезпечна свободо правдивого вислову своїх думок, ви ошукали мене! Ви, що не дали мені мовчати! Признаюсь, я написав се королеви, але не писав про короля. Бо я не чинив сего з за-висти, але бояв ся за него. Достойнійшим видавав ся мені Олександр, що мовчки

признає себе Зевесовим потомком, від того, що розголошуючи се надимає ся пихою. Але коли той оракул був вірний, то нехайже бог буде свідком у моїй справі. Задержіть мене в кайданах, доки не прийде Гаммонова порада в справі сего таємного і скритого злочину. Аджеж той, хто вважав відповідним признати нашого короля своїм сином, не дасть утаїти ся нікому з тих, що наставляли на жите його дитини. Колиж уважаєте тортури певнішими від оракула, то я не противлю ся й сему способу видобування правди.

— Звичайно люде обвинувачені за смертельний злочин посилають до вас своїх родичів. Я стратив недавно двох братів; батька анї не можу поставити перед вами, анї не смію покликати, бож і сам він обвинувачений за сей страшний злочин. Мало йому, недавно ще батькови так многих синів, лишивши ся тільки при однім, стратити ще й сего; ні, і його кладуть на тім самім стосі. Так ось, найдорожший тату, ти вмираєш і через мене і зо мною! Я позбавляю тебе життя, я погубляю твою старість. Бо по щож ти силодив мене безталанного в нещасливу годину? Чи на те, щоб дождати ся з мене тих плодів, які отсе ждуть тебе? Не знаю, чи нещасли-

війша моя молодість, чи твоя старість? Я гину в самій силі віку; з тебе кат вийме душу, що як би доля ще була схотіла підождати, сама природа взялаб була незабаром.

— Споминка про мого батька пригадала мені, як боязко і обережно мусів я виявляти те, що Кебалін доніс мені. Аджеж Парменіон коли почув, що лікарь Пилип хоче завдати королеви отрую, хотів остерегти його і написав лист, щоб не пив ліку, який має подати йому лікарь. І чи повірив король могому батькови? Чи мав його лист який вплив? Тай сам я скілько разів доносив те, що чув, а він усе відпихав мене насміхаючись із моєї легковірности. От так то ми і тоді ненависні, коли доносимо, і тоді підозрені, коли мовчимо. Щож мусимо робити?

— Не наставати на жите заслужених людей! — крикнув один із купи, що стояла довкола.

— Добре мовиш, — відповів Фільотас, — хтоб ти там не був. От тим то коли я наставляв на жите, готов прийняти кару, і кінчу свою промову, бо бачить ся, остатні слова були занадто прикрі для ваших вух.

Потім сторожі відпровадили його на бік.

V.

Був між капітанами один рубака Бельон, старий вояк, невчений і неотесаний, що з найнижшого ступня дослужив ся того, чим був. Коли иньші мовчали, сей роз'юшений глупою відвагою почав докоряти їм.

— Кілько то разів не один із нас був прогнаний із квартири, де ми спочивали, щоб брудні Фільотасові невольники могли помістити ся там. Відки він вигнав своїх товаришів бояків! Його вози, напаквані золотом і сріблом, завалювали цілі вулиці. Навіть у сусідстві своєї квартири він не дозволяв жити нікому з товаришів, але через своїх прислужників, що мали пильнувати його сну, велів усіх проганяти геть далеко, щоб гомонячи між собою, своєю мовчанкою радше ніж галасом не перебивали спання сему бабієви. Селян від піднімав на сьміх називав їх Фригійцями та Пафлягонами. Він ніколи не спалахнув зо стыду, будши з роду Македонцем, розмовляти зі своїми земляками через товмача. По що він хоче запитувати Гаммона? Аджеж тому самому Зевесови він завдав брехню за те, що признав Олександра

своїм сином, буцім то боячи ся, щоб сей божий дар не мав у собі якогось підступу. Коли він укладав замисли на жите короля і друга, то не просив поради у Зевеса. А тепер хоче посилати до оракула, щоб тимчасом дати знати батькови, що командує Медиєю, і щоб сей за гроші, яких пильноване повірено йому, наwerbував яких очайдуш на спільників сего злочину. Ми самі пошлемо до оракула, але не питати Зевеса про те, що ми чули від короля, а тільки подякувати йому, зложити вдячні жертви за цілість і здоровле короля.

Тоді все зібране мов запалало. Самі сторожі, що стерегли Фільотаса, перші почали кричати:

— Розірвемо скритовбійцю своїми руками!

Сам Фільотас, боячи ся тяжших мук, не дуже нерад був чувши ті слова.

Та ось король знов появив ся серед збору і чи то бажаючи на стражниці помучити Фільотаса, чи докладнійше розвідати про все, відложив зібране до другого дня. І хоча день клонив ся вже до вечера, таки велів скликати приятелів. Більшина була за тим, щоб македонським звичаєм укаменувати його; але Гефайстїон і Койнос

і Кратерос стояли на тім, що треба муками видусити від него правду. До їх думки прихилили ся й ті, що зразу радили інакше. Отож коли скінчила ся нарада, Гефайстїон з Кратером і Койносом подали ся провадити допити над Фільотасом. Король прикликавши Кратера і сказавши йому промову, якої зміст не дійшов до нас, відійшов у найдальшу часть кватири і віддаливши сьвідків до пізної ночі дожидав результату допитів.

Кати розкладають перед Фільотасовими очима всі знаряди мук. А сей добровільно мовить їм :

— По що зволікаєте вбити королївського ворога, вбійцю, що признає ся до всього? По що тут допитів? Так, я задумав, я хотїв.

Кратерос зажадав, щоб отсе признане повторив також на муках. Ухопили його, завязали йому очі, роздягли, а він покликував ся на батьківських богів, на право народів — та все те перед глухими вухами. Потім почали шарпати його найтяжшими муками, мов засудженого на смерть — не диво! мучили вороги, щоб приподобатись королеви! Та з разу хоч катували його то огнем, то канчуками, вже не як у слідстві, але як на карі, він усе стри-

мував не тільки свій голос, але навіть стогнання. Аж коли напухле тіло від ран не могло знести ударів батогів, що цвігали вже по голих костях, приобіцяв, що нехай тільки перестануть мучити його, а скаже, що їм хочеться знати. Хотів тільки, щоб поклялись йому іменем Олександра, що се буде кінець допитів і щоб віддалили катів. Випросивши одно й друге промовив до Кратера:

— Скажи, що маю сказати тобі?

Сей обурений, що Фільотас бере його на сьміх, покликав назад катів. Тоді Фільотас почав просити хвилі часу, щоб прийти до себе, а скаже все, що знає. Тимчасом їздці з найвищої шляхти, особливо ті, що приходилися найблизшими свояками Парменіонові, почувши слухи, що Фільотаса взяли на муки і боячи ся македонського закона, по якому всі свояки тих, що наставляли на королівське жите, мали бути вбиті з ними разом, — одні повбивали себе, иньші повтікали в відлюдні гори та широкі пустині. По цілім таборі пішла величезна тривога, поки король, почувши про заколот, не оголосив, що касує сей закон що до свояків винуватців.

А Фільотас чи правдою, чи брехнею хотів увільнити себе від мук, про се.

догадували ся сяк і так, бож його один ждав кінець муки, чи признав ся до правди, чи наговорив брехень. Отжеж він мовив :

— Знаєте певно, в якій приязни жив мій батько з Геґельохом. Говорю про того Геґельоха, що згиб у битві; він був причиною наших нещасть. Бо коли король велів віддавати собі почесть як Зевесовому синові, сей обурений тим мовив: „То ми того признаємо королем, хто погорджує своїм батьком Пилипом? Буде по нас, коли можемо стерпіти се. Не тільки людей, але й богів зневажає той, хто жадає, щоб його признано за бога. Ми стратили Олександра, стратили короля! Впали ми в гордощі, нестерпні анї богам, з якими він рівняє себе, анї людям, від яких відгороджує себе. Чи на те ми проливали кров, щоб зробити собі бога, що бридить ся нами і гордує сидіти в ряді смертних? Вірте мені: і нас, коли ми окажемось мужами, боги признають своїми синами. Хто помстив ся за вбійство його прадіда Олександра? хто потім за Архелая, за Пердіккаса? А він простив навіть убійців свого батька.“ Отсе говорив Геґельох при вечері. На другий день скоро сьвіт кличе мене батько до себе. Був сумний

і мене бачив засумованого, бо те, що ми чули, нагнало на нас гризоту. Отож щоб дізнати ся, чи той говорив се з цяної голви, чи з якогось гллубшого замислу, ми постановили покликати його. Прийшов і сам повторивши ті самі слова додав іще, що коли схочемо взяти на себе провід, то він жадатиме тільки бути найблизшим обік нас; колиж у нас не став духа, то щоб ми покрили се діло мовчанкою. Парменіон відповів, що доки живе Дарій, справа видається ся йому передчасною. „Вбємо Олександра, то не для себе, але для ворога. Колиж Дарій буде згладжений, то надгорода за вбійство Олександра — Азия і весь Схід, допадеть ся в руки вбійців.“ Згодивши ся на сей плян ми дали собі взаїмно руки. Щож торкається ся до Димна, то я не знаю нічого. Признавши ся до сего я знаю добре, що ні на що мені не здасть ся те, що до того нового злочину я непричасний.

Вони знов узяли його на муки; аж уста й очи повибивали йому списами і таки вимусили, що признав ся й до сего злочину. Колиж потім зажадали, щоб виложив плян задуманого злочину, відповів: — Коли бачилось, що король занадто довго забавить у Бактрії, я побояв ся,

що мій батько, 70-літній старець, маючи під собою таке велике військо і догляд над такими скарбами, умре тимчасом, а я позбавлений помічників не буду мати нагоди замордувати короля. От тим то я поквапив ся, доки надгорода вбійства була в моїх руках. От і зложено змову, котрої я був батьком; коли сему не вірите, то хоч не можу стерпіти тих мук, можете мучити мене далі.

Вони порадивши ся стали на тім, що досить допитів, і вернули до короля. Сей на другий день велів відчитати те, що зізнав Фільотас, і його самого, що не міг ходити, велів принести. Сей потвердив усе. Тоді привели Деметріоса, що був обвинувачений як найблизший учасник злочину. Сей як найголоснійше, з повною рішучістю і цілим виразом лиця заперечив, щоб коли небудь напосідав ся на короля і жадав, щоб його самого взяли на тортури. Тоді Фільотас кинувши очима довкола вказав на якогось Каліса, що стояв недалеко і велів йому прийти ближше. Сей змішаний не хотів наблизити ся до него.

— То ти стерпиш, — мовив Фільотас, — щоб Деметріос брехав і щоб мене знов катували?

Калїс поблїд, дух йому захопило. Та Македонці підозрївали, що Фільотас хоче скидати вину на невинних, бож молодий Калїс не був названий анї Нікомахом, анї самим Фільотасом, коли його мучили. Аж тут Калїс, коли побачив, що королївські воєводи обступили його, признав ся, що Деметріос і він сам задумали були сей злочин. Тодї всїх, названих Нікомахом, по батьківському звичаю на даний знак по-вбивали камїнем. Від великої небезпеки не тїлько на своє здоровле, але й на жите увільнив ся Олександр, бож Парменїон і Фільотас, найблизші королївські приятелї, не могли без очевидної вини бути засуджені на смерть, бо се викликало було обурене цілого війська. І так що до Фільотаса справа важила ся на двоє: доки не признавав ся до злочину, була думка, що булоб жорстокїстю мучити його; колиж признав ся, то вже не варт був милосердя навїгь у приятелїв.

VI.

Оттак то військо засудило на смерть Фільотаса, законно обвинуваченого сьвіжими слїдами його злочину. Та коли він

перестав бути тим, кого ненавиділи, зависть перемінила ся на жаль. Зворушувала і слава молодого чоловіка і старість та сирітство його батька. Він перший отворив королеви вхід до Азії, був учасником усіх його небезпек, завсїгди провадив одно крило в битві; ще Пилип любив його більше всіх, тай Олександрови був він такий вірний, що його одного вибрав на те, щоб убити Атталю*). Згадки про се шибнули поміж військом; до короля доходили бунтівничі голоси. Король не дуже то переполошений ними і знаючи добре, що розгардіяш безчинности пропадає при діяльності, наказав, щоб усі швидко зійшли ся на підсїню королївської палати. Коли побачив, що їх там уже досить,

---

*) Атталю, вуйко Клеопатри, з якою оженив ся був Пилип прогнавши Олександрову матір Олімпіяду, раз у присутности Олександра сказав при столі: „Тепер Македонці повинні просити богів, щоб із нового подружя дали Пилипови законного наслідника“. Се так розлютило Олександра, що кинув Атталеві чаркою в лице. Сей кинув знов чаркою на Олександра. Збуджений галасом Пилип, що лежав хорий у сусідній комнаті, кинув ся було зо списом на Олександра і мало не вбив його. По смерти Пилипа Олександр поручив Парменїонові і Гекатеєви вбити Атталю і вони зробили се. (Див. Руфове оповідане кн. I. розд. X. і XI).

вийшов між зібраних. Без сумніву підмовлений Афаріас почав домагати ся, щоб приведено з темниці Лінкеста Олександра, що далеко давнійше перед Фільотасом хотів був замордувати короля. Заподаний двома сьвідками третій рік уже сидів у кайданах. Було майже доказано, що він був також у змові з Павзанієм на вбійство Пилипа. Але що перший повітав Олександра яко короля, то доси був вільний не так від вини, як радше від кари. Зрештою просьби його тестя Антіпатра спиняли королівський гнів. Та тепер вибухла на ново приспана болість; сучасний клопіт відновлював пам'ять давньої небезпеки.

От і вивели Олександра зі стражниці і веліли йому говорити, що придумав за цілі три роки на свою оборону. Та на се у него не стало ані пам'яті, ані навіть думок. Ніхто не сумнівав ся, що його перестрах був сьвідком злого сумління, а не браку пам'яті. І так поки ще він боров ся зі своєю нестямою, деякі з тих, що стояли найблизше, пробрили його списками.

Коли винесли його тіло, король велів впровадити Аминтаса і Сімміаса, бо Полемон, наймолодший із трьох братів, утік був довідавши ся, що Фільотаса взяли на муки.

Вони були найлюбішими над усіх приятелями Фільотаса; найбільше за його причиною їх уживано до важних і почесних поручень. Король згадав, що Фільотас тулив їх до себе з найбільшою любовю і не сумнівав ся, що вони були також учасниками його останнього задуму.

— Вже давнійше — мовив він — були вони підозрені мені наслідком листа моєї матери, котра напоминала мене, щоб я беріг супроти них своє здоров'є. Та звичайно я не радо вірю злим слухам; але тепер, спонуканий явними свідощтвами, я велів арештувати їх. Бо стверджено безсумнівно, що днем перед відкритєм Фільотасового злочину вони потаємно були у него. Брат їх, що втік, коли Фільотаса взяли на муки, виявив причину втеки. Не давно, наперекір звичаєви, ніби то маючи якесь діло і відсунувши подальше всіх иньших, вони самі приблизили ся до мого боку без ніякої важної причини. Я здивував ся, що хоч не їх черга, відбувають таку службу, та переляканий самим їх застрашеним видом, повагом відійшов до зброєносців. До сего додайте, що коли Антіфан, писарь кінного полку, жадав у Амнотаса — день перед тим, заким був відкритий Фільотасів злочин — щоб із за-

пасових коней, по звичаю, дав коні тим, що потратили своїх, сей відповів гордо: „Коли не перестанеш балакати про се, то швидко будеш знати, хто я такий!“ Отсей нездержливий язик, отсі зухвалі слова, якими кидали на мене самого, се не що иньше, як докази і сьвідки злочинних намірів. Коли се правда, то вони заслужили на те саме, що й Фільотас; колиж не правда, то жадаю, щоб заперечили.

Тоді привели Антіфана і сей розповів про неданє коней і висловлені згорда погрози. Тоді дано голос Аминтасови. Сей промовив:

— Коли король не має нічого против того, прошу; щоб я міг говорити вільний від кайданів.

Король велів розкувати їх обох. Аминтас зажадав, щоб віддано йому ще й убір зброєносця; король велів дати йому спис. Він узяв його лівою рукою, відступив від того місця, де недавно перед тим лежало Лінкестове тіло, і промовив:

— Який будь кінець чекає нас, королю, ми признаємо, що тобі будемо завдячувати щасливий оборот нашої справи, а нещасний покладемо на карб нашої долі. Відповідаємо без упередження, вільні тілом

і духом; навіть той стрій, у якому ми звикли супроводити тебе, ти віддав нам. Завини не можемо бояти ся; перестань-мож бояти ся й долі. Прошу тебе, позволь мені почати оборону з того, що нам закинув єси на остатку. Ні в яким слові, королю, противнім твоїй величності, ми не сьвідомі. Я би сказав, що вже перед тим тебе заповонила ненависть, та боюсь, щоб ти не подумав, що я хочу наші погані слова замазати підхлібною промовою. Коли до тебе донесе ся якесь острійше слово від твого вояка, чи то недужого та вто-мленого походом, чи загроженого в битві, чи в наметі хорого та немічного від ран, — то ми-ж хоробрими ділами заслужили на те, щоб ти клав се на карб радше даної хвилі, ніж нашого серця. Коли наскочить яка лиха година, всі винуваті; на власне тіло, якого чейже не мусимо ненавидіти, готові ми наложити руки; навіть колиб такому синові пострічали ся батько й мати, булиб йому немилі й ненависні. Колиж нас ушановано дарами, коли вертаємо обтяжені надгородами, то хто може витримати з нами? Хто в силі погамувати веселість нашого духа? У вояків і смуток і веселість не знає міри. Всякі почуття проривають ся в нас нахрапом: гудимо,

хвалимо, жалуємо, злимося відповідно до того, який порив настроює нас в даній хвилі. Раз нам хочеться йти на Індію та до Океана, то знов пошибають згадки про жінок і дітей і рідну країну. Та всі ті думки, всі ті розмови закінчує рев туби; біжимо кождий до свого ряду, а що там злости накипіло в наметах, виливає ся на ворогів. Бодай то й Фільотас був оттак нагрішив самими словами! Та годі! Верну до того, за що ми обвинувачені.

— Що ми з Фільотасом були приятелями, сего не тільки не заперечу, але навпаки, признаюся, що ми старалися о сю приязнь. Та й чиж диво тобі, що ми шанували Парменіонового сина, якого ти зробив своїм найблизшим другом і який своєю прихильністю з'єднував собі майже всіх твоїх приятелів? Йй богу, коли хочеш почути правду: сам ти ввалив нас у отсю біду. Бо хтож як не ти довів до того, що всі, хто хотів приподобатися тобі, удавалися до Фільотаса? За його порукою ми доступили сего ступня твоєї приязни. Він був обік тебе тим, чийої ласки ми могли бажати і чийого гніву лякати ся. Чиж не на твої слова, за твоїм проводом ми всі, твої піддані, зложили присягу, що будемо за ворогів і за приятелів уважати тих са-

мих, що й ти? Зв'язані такою присягою чиж мали ми відвертати ся від того, хто був найлюбійший тобі? От тим то коли се злочин, то мало тут маєш невинних, а навіть, їй богу, жадного! Бож усі хотіли бути Фільотасовими друзями, тільки що всі охочі не могли бути ними. Так ось коли не відділюєш учасників злочину від приятелів, не потрафиш від приятелів відділити й тих, що бажали бути приятелями.

— Деж доказ на те, що й ми були в змові? Здасть ся, той, що днем уперед розмовляв з нами дружно і без свідків. Алеж я не міг би очиститись, колиб учора був з міним в де в чому своє давнїйше жите і поведінку. Тепер же, коли ми і того підозреного дня зробили так само, як усякого иньшого дня, нехай звичай змаже те підозрінє!

— Але ми Антіфанови не дали коней! І як раз днем перед тим, заким відкрито Фільотаса, у мене вийшла сварка з Антіфаном. Та коли він хоче кинути підозрінє на нас за те, що того дня ми не дали йому коней, то не зможе очистити сам себе з того, що домагав ся їх. Бож два кінці має сварка між упертим і нахабним, і ще не знати, хто має рацію: чи той, хто не хоче відступити свого, чи

той, хто домагає ся чужого. А в тім, королю, коней у мене було десять, та з них вісім Антіфан пороздавав уже тим, що потратили свої. Мені самому лишили ся всего два; та сей гордяк, певно й здирця, хотів і ті забрати в мене; не бажаючи йти в похід пішки я мусів силою задержати їх. Не покладай мені за зло, що я сказав пару слів від свобідного серця сему дармоїдови, що з усього воєнного ремесла те тільки й знав, щоб роздавати воякам чужі коні. От до якого лиха дійшло, що мушу рівночасно звиняти ся й за те, що я говорив до Олександра, і за те, що говорив до Антіфана!

— Та гов! Мати писала тобі, що ми твої неприятелі. О, колиб вона була розумнійше подбала за сина і в своїм тривожнім умі не плекала пустих привидів! Бо чому ж не написала причини свого побоювання? В кінці не вказала підстави, яке діло чи слово наше склонило її до написаня тобі такого тривожного письма.

— О нещасне мое положенє, в яким може менше небезпечно мовчати, як говорити! Та сяк чи так обернеть ся доля, волю, щоб не подобалась тобі моя оборона, ніж моя справа. Тож вибач, що скажу. Чейже тямш, коли ти посилав мене, щоб

я привів вояків із Македонії. Тоді сказав
вси мені, що багато здорових молодців у-
криває ся в домі твоєї матери. Отже ти
поручив мені, щоб я не оглядав ся ні на
кого крім тебе, а тих, що цурають ся вій-
ськової служби, щоб припровадив до тебе.
І справді я зробив се і свобіднійше, ніж
випадало мені, виконав твій наказ. От я й
припровадив Горгіаса, Гекатея і Горгіатаса,
котрих хоробрість була користна для тебе.
Колиб я не був послухав тебе, я був би
справедливо заслужив на кару. Чиж може
бути більша кривда понад ту, що тепер
гину за те, що послухав тебе? Бож твоя
мати не має ніякої иньшої причини пере-
слідувати нас, як тільки ту, що ми про
твою користь дбали більше, ніж про її
жіноче вподобанє? Шість тисяч Македонян
піших і 600 кінних привів я, та одна часть
певно не була би прийшла зо мною, колиб
я був захотів поблажати неохочим до вій-
ськової служби. Впливає з сего, що коли
вона задля сего сердита на нас, ти пере-
проси її, бо ти наразив нас на її неласку.

VII.

Коли се говорив Аминтас, як раз на-
дійшла погоня, що догонивши втікача,

його брата Полемона, про якого висше була згадка, привела його назад звязаного. Розлючене зібране ледво можна було спинити, щоб своїм звичаєм зараз не закидало його камінем. Та сей зовсім не переляканий промовив :

— Не прошу нічого для себе, тільки одного, щоб мові втеки не покладано виною невинним братам. Коли сеї втеки не зможу оборонити, нехай се буде мій злочин. Їх справа через те саме являється лїпшою, що я підозрений через свою втеку.

Тим його словам притакнули всі зібрані, і всім виступили на очах сльози: так раптом змінило ся їх чутє; те саме, що найбільше ображало їх, тепер промовляло за ним. Парубок був молодий, у першій цвїті лїт; між їздцями переполошеними Фільотасовою тортурою вхопив і його непривичний для него страх. Та товариші лишили його, і поки ще він вагав ся в думках, чи тікати, чи вертати назад, його заскочила погоня. Ось він почав плакати і бити себе по лиці, турбуючись не собою самим, але тим, що задля него браті в такій небезпеці. Се зворушило не тільки зібраних, але й короля. Один тільки був невмолимий — брат: зирнувши на него страшним лицем він промовив :

— Тоді було плакати, ти бэзуме, коли ти піддавав коневі остроги, покидаючи братів, у компанії таких же втікачів. Нещасний! Куди і відки ти втікав? Ти довів мене до того, що хоч сам обвинувачений, говорю як обвинитель.

— Я згрішив! — промовив сей, — але тяжше напротив братів, ніж против себе самого.

Тоді вже не було міри ані сльозам ані окрикам, якими многі виявляли своє співчутє. Один був голос висловлений усіми згідно, щоб король пробачив тим невинним і хоробрим мужам. Також їх приятелі, бачучи загал склонним до милосердя, встали і з слізми кинулись благати короля. Сей наказавши всім мовчати промовив:

— І я своїм вироком увільняю Амнатаса і його братів. А вам, хлопці, бажаю, щоб ви радше забули про мої добродійства, ніж памятали про свою небезпеку. Вертайте в мою ласку з тим самим довірем, з яким я вертаю її вам. Колиб я не був розібрав того, що донесено мені, то моя удана прихильність булаб дуже підозрена. Памятайте, що ніхто не може бути увільненим, хто не стояв перед судом. Ти, Амнатасе, вибач своєму брату; се буде по

просту запорука того, що й на мене не сердиш ся.

З тим розпустивши зібране велів покликати Полідамаса. Се був найблизший приятель Парменіона, що звичайно стояв у ряді найблизше при його боці. Сей хоча прийшов був до палати безпечний своїм чистим сумлінням, але коли йому звелено привести своїх братів, дуже ще молодих і задля молодости незнайомих королеви, його певність змінила ся на журбу і він почав тремтіти, частійше думаючи про те, що моглоб йому зашкодити, ніж як із сего виплутати ся. Уже зброєносці, яким се було наказано, привели їх і король велів блідому зо страху Полідамасови приступити ближше і віддалиши всіх сказав:

— Злочин Парменіонів доторкає ся нас усіх, а найбільше мене й тебе, котрих він ошукав удаючи приятеля. От я й постановив поручити тобі його покарань. Бачиш, як довіряю твоїй щирости! Поки се вчиниш, брати твої будуть запорукою. Ідь до Медні і вези до моїх воєвод мої власноручні листи. Треба їхати як найшвидше, щоб попередити скорість поголоски. Хочу, щоб ти пбночи доїхав там, а на другий день виконав те, що буде написане. І до Парменіона понесеш лист, один від

мене, другий написаний від імени Фільотаса; його перстїнь з печаткою маю у себе, — так що батько думаючи, що то синова печать, не буде бояти ся нічого.

У Полїдамаса відлягло від серця і він тим охїтїйше обіцяв виконати те, чого жадав король. Сей похвалив його, надавав обіцянок, а він скинувши свою звичайну одежу надїв на себе арабську. На товаришів дано йому двох Арабів, котрих жінки й діти тимчасом лишали ся у короля для за поруки їх вірности. Поперек безводних пустинь на верблюдах на одинацятій день прибули на означене місце. Заким іще оповіщено про його приїзд, Полїдамас знов надїв на себе македонський убір і о четвертій годині рано вїйшов до палати Клеандра, королївського суднї. Віддав йому лист і оба урадили скоро сьвіт піти разом до Парменїона. Полїдамас тимчасом порозносив королївські листи иньшим. Уже мали прийти до Парменїона, коли сему донесено про Полїдамасів приїзд. Сей урадуваний приїздом приятеля, а разом з тим бажаючи знати, що порабляв король — бо давно вже не мав від него жадного листа — велить розшукати Полїдамаса. Кватира в тїй сторонї мав великі приємні хїдники в гаях садже-

них людською рукою, де любили забавляти ся королі і сатрапи. В такім гаю прохожував ся Парменіон окружений воєводами, яким королівськими листами було наказано вбити його. Вони умовили ся виконати се діло в тій хвилі, коли Парменіон почне читати лист, який передасть йому Полідамас. Полідамас надходячи і здалека побачивши Парменіона, з удавною радістю на лиці побіг йому на зустріч. По взаїмних привитанях Полідамас подав йому королівський лист. Парменіон розламуючи печать на листі розпитував:

— Що ж порабляє король?

— Довідаєш ся з самого листа, — відповів сей.

Парменіон прочитав лист.

— Король — мовив він — лагодить ся в похід на Арахозію. От іще завзятий чоловік та непосидючий! Стільки вже слави здобув, — час би вже пошанувати й своє здоровле!

Потім почав читати другий лист, написаний іменем Фільотаса, в веселім настрою, як можна було бачити з лиця. В тій хвилі Клеандер прошпигнув його бік мечем, а потім ударив по шиї: иньші попробивали вже бездушного трупа. Збровносці-ж, що стояли при вході парку, по-

бачивши вбійство, а не знаючи його причини, побігли до табору і тривожною новиною сполошили вояків. Ті похапали оружжя і побігли до парку, де було доконане вбійство.

— Коли нам не видасте Полідамаса і всіх иньших учасників сего головництва, — кричали вони, — то розвалимо мур, яким окружений парк, і всіх вас виріжемо за свого воеводу.

Клеандер велить впровадити найзначнійших з поміж них і відчитує їм лист написаний королем до вояків, де була показані Парменіонові замах на короля і просьба, щоб покарали його. Дізнавши ся, що така була королівська воля, всі втишили ся: хоч не щезло обуренє, то бодай запобігло ся бунтови. Більша часть вояків розійшла ся, та лишились деякі, що просили бодай дозволу похоронити його тіло. Довго й на се не згоджував ся Клеандер боячись, щоб не образив ся король; та коли ті наставляли чим раз упертійше, надумав ся усунути підставу до суперечки і відрізавши голову тулуб позволив закопати в землю, а голову відослав до короля.

Такий то був кінець Парменіона, мужа славного і в військовій і в домашній справі. Богато він доконав щасливо без

короля; король без него не доконав ані одного великого діла. Прожив 70 літ; ще замолоду сповняв службу генерала, та часто відбував службу й рядового вояка. В радї бистроумний, у службі строгий, милий князям, ще милїйший військовій дружинї. Чи се все збудило в ньому бажанє панованя, чи може тільки зробило його підозреним; про се можна думати на двоє. Бож і про Фільотаса навіть за сьвіжої памяти були сумніви, чи він знеможений страшними муками сказав правду, чи тільки бажав зробити кінець муці і наклепав сам на себе й на свого батька. Так се діло й лишилось невиясненим.

ВІДОВІДА

українсько-руської Видавничої Спілки.

Два роки минав, як у Львові завязала ся „Видавничча Спілка“ з метою, скупити коло себе літературний рух, і стати на літературнім полі другим огнищем побіч Наукового Товариства іменн Шевченка що понесло-б розпалену лучницю просьвіти в найдальші закутки нашого краю, між найбіднійші і найтемнійші навіть верстви нашого народа, всюди ширячи любов до рідного слова, потребу духової страви і даючи змогу заспокоювати сю потребу там, де вона почуваєть ся вже і тепер. Збираючи сили й материяльні засоби „Видавничча Спілка“, на разї обмежила ся поки що на більші, а через те й дорожші ви-

даня, призначені головню для заможнійшої інтелігенції. Маючи змогу розширити тепер обсяг своєї діяльності, „Видавничя Спілка“ — не покидаючи серії видань розпочатих нею — приступає до видаваня „Літературно-Наукової Бібліотеки“, призначеної для селян, міщан, молодіжи та менше заможної інтелігенції. „Літературно-Наукова Бібліотека“ повинна вдоволити кожного, бо кождий найде у ній для себе відповідну духову поживу. „Літературно-Наукова Бібліотека“ буде містити все, що може зацікавити нашу суспільність. В її програму входять: 1) Оригінальна і перекладна белетристика: повісти, оповіданя, драматичні твори і поезії найліпших наших та чужих письменників. 2) Оригінальні і перекладні статі з обсягу вселюдського знаня і науки, отже популярні по змозі розвідки із природничих і суспільних наук, із історії політики і ин.

„Літературно-Наукова Бібліотека“ буде виходити два рази на місяць окремими книжочками пересічно в обемі двох аркушів друку. Кожда книжочка буде становити для себе цілість. Усіх книжочок буде найменше 24 на рік, в обемі коло 48 аркушів друку. Не вва-

жаючи на такий великий об'єм видання, „Видавничча Спілка“ визначує передплату для „Літературно-Наукової Бібліотеки“ лише на 5 корон річно.

Гроші треба пересилати впрост на адресу: „Видавничча Спілка“ Львів, ул. Чарнецького, ч. 26, з дописком: На „Літературно-Наукову Бібліотеку“. Ціна поодиноких книжочок у продажі буде вища, як у передплаті. „Видавничча Спілка“ зробила все, що було в її силі, аби „Літературно-Наукову Бібліотеку“ вчинити доступною для найширших верств нашої суспільности. На суспільности лежить тепер обов'язок підперти щирі змагання „Видавниччої Спілки“ через численне складане передплати. Не повинно бути ні одного руського села, ні одної руської читальні, ні одної руської школи, ні одного інтелігентного Русина, в яких не подибала би ся „Літературно-Наукова Бібліотека“. Вона повинна числити не сотки, але тисячі передплатників; тоді можна буде не лише збільшити її так, що передплатник зможе діставати без підвищення передплати двоаркушеву книжочку що тижня, але й зверхній

вигляд поліпшити, за що тепер відразу
тяжко брати ся.

„Літературно-Наукова Бі-
бліотека“ почне правильно виходити від
січня 1901 р. Перші, оказові випуски вий-
дуть іще сього року в грудни. Просимо
спішити як найскорше з передплатою, аби
можна відразу визначити наклад видання.

Для перших випусків „Літ.-Наукової
Бібліотеки“ приготовано ось які твори, що
будуть видані протягом першого року :

- 1) *М. Грушевський, Хмельницький
і Хмельниччина.
- 2) *Мирний, Лови.
- 3) *Курцій Руф, Фільотас.
- 4) І. Франко, Із
моїх споминів.
- 5) Ів. Пулюй, Непропаша
сила.
- 6) Короленко, Ліс шумить.
- 7) Волод.
Барвінський, З поля статистики.
- 8) Золя,
Напад на млин.
- 8) Драгоманов, Житє Ко-
стомарова.
- 10) Костомаров, Про Кирило-
Методієве товариство.
- 11) М. Левицький,
Спільковий договір для селян.
- 12) Куліш,
Орися.
- 13) Волод. Наумович, Про сонце.
- 14) Чехов, Каштанка
- 15) Ляссаль, Що
таке конституція.
- 16) М. Грушевський,
Бех-Аль-Джугур.
- 17) І. Фравко, Данте
Алїгері.
- 18) Мопасан, Орля.
- 19) Про по-
дїл Галичини.
- 20) Достоевський, Великий
інквізитор.
- 21). М. Коцюбинський, Біогра-
фія Гарібальді.
- 22) Гете, Нова Мелюзина.

23) Тайне товариство на Україні в р. 1816. записки сучасника. 24) Музайос, Геро і Лвандер.

Книжки означені зізвдкою вже друкують ся і небавом вийдуть.

В першій серії, белетристичній, запропоновані для видання в найблизшому часі такі книжки: *1) Іван Франко, Коваль Бассім, поема, з переднім словом А. Кримського. 2) *В. Оркан, Скапанвий сьвіт, драма. 3) *В. Стефаник, Дорога, новелі. 4) *Калевала, фінська епопея в перекладі Евгена Тимченка. 5) *Іван Франко, Сім казок, оповіданя. 6) *Л. Толстой, Відродженє, роман, 7) Лермонтов, Герой нашого часу, повість. 8) Л. Мартович, Оповіданя. (Друга книжка). 9) Лев Василевич (Сапогівський), Оповіданя (повна збірка). 10) Л. Толстой, Крайцерова Соната. 11) Коцюбинський, Оповіданя (Третя книжка). 12) Тургенев, Весняні води. 13) Федір Заревич, Оповіданя (повна збірка). 14) Кальдерон, Заламейський вїйт, переробив для руської сцени І. Франко. „Видавнича Спілка“ буде продовжувати також дальше виданє творів Шекспіра в перекладі П. Куліша. Протягом 1901 р. вийдуть: 15) Юлій Цезарь. 16) Антоній і Клеопатра. 17) Ромео і Джуліета. 18)

Богато галасу з нечевя. 19) Король Лір.
20) Міра за міру.

Крім того приготуює вже „Видавнича Спілка“ антольоію, до якої увійдуть найліпші поезії наших поетів із ХІХ віку. Виданє буде зроблене на гарнім папері і в гарній оправі.

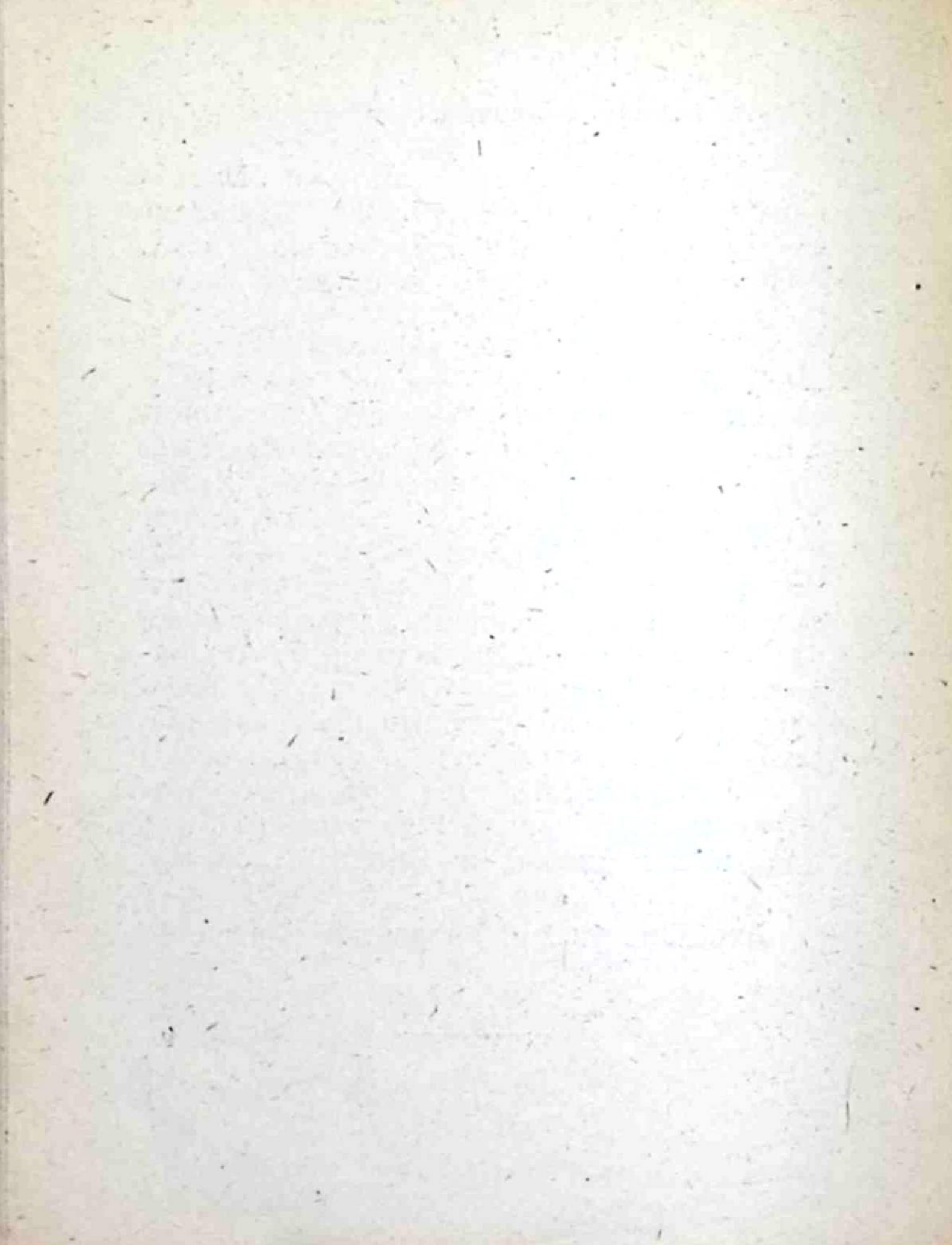
В другій серії, науковій, названій „Національною Бібліотекою“ вийдуть у найближшій часі такі книжки: 1) *Вячеслав Будзиновський, Хлопська поєлість (друге, цілком перероблене виданє). 2) Володимир Навроцький, Руська народність у школах. 3) *Флямарион, Про небо. 4) Волод. Навроцький, Що нас коштує пропінація. 5) С. Степняк, Підземна Росвя. 6) Рібо, Розвій загальних ідей. 7) Флямарион, Про Коперніка. 8) Волод. Навроцький, Подвійна крейдка. Інші праці приготуюють ся.

Хто зложить з гори 20 кор. на передплату книжок першої і другої серії, той дістане від кожної книжки 10% опусту.

У Львові дня 20 гадолиста, 1900.

Дирекция укр. р. Видавничої Спілки.

О п о в і с т к а.

„Українсько-руська Видавнича Спілка“ видала доси отсі книжки :

I. В белетристичній серії :

Ціна в коронівій вал.

1. Стефан Ковалів. Дезертир і иньші оповіданя	1·60	к.
2. Іван Франко. Поеми	1·60	„
3. Ольга Кобилянська. Покора і иньші оповід.	1·40	„
4. Гю де Мопасан. Дика пані і иньші оповіданя	1·30	„
5. Іван Франко. Полуїка і иньші бориславські оповіданя	1·40	„
6. Наталія Кобринська. Дух часу і иньші оповід.	1·60	„
7. Кнут Гамсун. Голод, роман	2·20	„
8. Леся Українка. Думи і мрії. Поезії	1 60	„
9. Стефан Ковалів. Громадські промисловці. .	1 60	„
10. Уїлліям Шекспір. Гамлет, принц данський	1·80	„
11. Генрик Понтюппідан. Із Хат. Оповіданя .	1·40	„
12. Богдан Лепкий. З життя. Оповіданя.	1·20	„
13. Гергарт Гауптман. Візник Геншель	1·60	„
14. Михайло Коцюбинський. В путах шайтана. Оповіданя	1·60	„
15. Уїлліям Шекспір. Приборкана гоструха . .	1·40	„
16. Панас Мирний. Лихі люди	1·40	„
17. Короленко. Судний день	1·20	„
18. У. Шекспір. Макбет	1·60	„
19. К. Гудков Урівль Акоста	1·40	„
20. У. Шекспір. Коріолян	1 80	„
21. Михайло Яцків. В царстві сатани	1 60	„
22. Панас Мирний. Морозенко	0 90	„

23. Лесь Мартович. Нсчитальник.	1.60	к.
24. Михайло Коцюбинський. По людському	2.00	"
25. В. Оркан. Скапаний сьвіт	1.00	"
26. Василь Стефаник. Дорога	1.60	"

Ціни подані за оправні примірники. Брошурованих не продасть ся.

У другій, науковій серії, „Національній Бібліотеці“ вийшли:

1. Кароль Кавцкі, Народність і її початки. Ціна книжки 60 сот.
2. Фр. Енгельс: Людвік Фаєрбах. Переклад Будового. Ціна 50 сот.
3. Фр. Енгельс: Початки родини приватної власності і держави. Ціна 1 кор. 50 сот.

Брошур другої серії не опраляеть ся.

У третій серії „Літературно-Науковій Бібліотеці“ вийшли;

1. М. Грушевський, Хмельницький і Хмельниччина. Ціна 20 сот.
2. Курцій Руф, Фільотас. Ціна 20 сот.

Адреса: Львів, ул. Чарнецького ч. 26.

Витяг зі статута „Видавничої Спілки“.

---

§. 2. Задачею Товариства є видавати власним коштом часописи, книжки і брошури, змісту літературного, наукового і політичного, са провадити на власний зиск або страту друкарні і иньші галузи промислу, звязані з видавництвами.

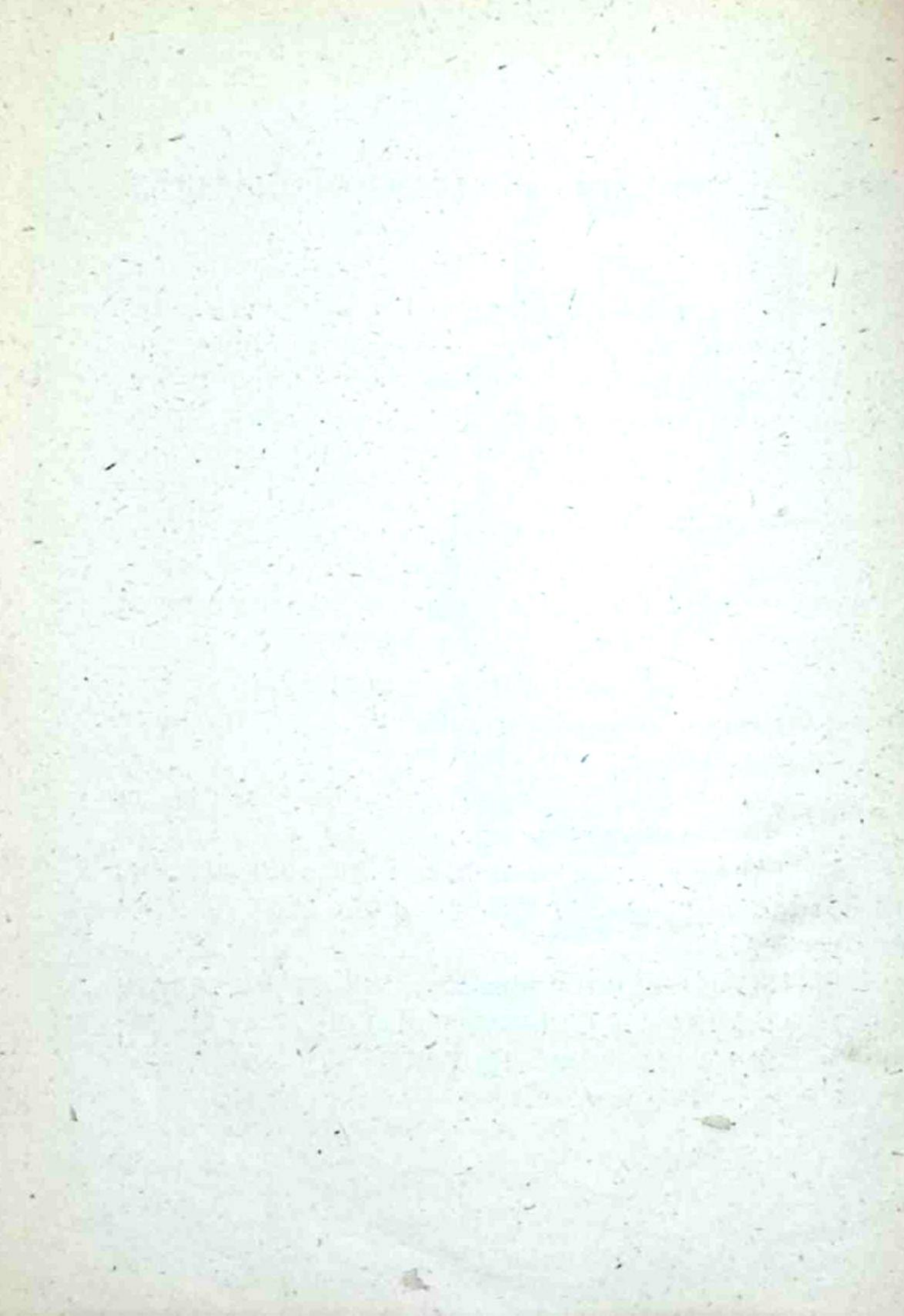
§. 5. Членом Товариства може бути кождий Русин і кожда руська інституція, що письменно зголосить своє приступленє до Товариства що найменше з одним уділом в квоті 50 корон.

§. 7. Новопринятий член складає зараз вписове в квоті 2 кор. і що найменше першу рату на уділ в квоті 10 кор.

§. 14. Члени Товариства відповідають за з'обовязаня Товариства квотою на уділ сплаченою, зглядно деклярованою і квотою ще раз так великою, як сплачена, зглядно деклярована на уділ квота.

§. 19. Кождий член має право віддавати до розпорядимости Спілки свої капітали на певний з гори означений процент.

О п о в і с т к а.

„Українсько-руська Видавнича Спілка“ ви-
дає досі отєї книжки:

I. В белетристичній серії:

Ціна в короновій вал'

Стефан Ковалів. Дезертир і иньші оповідання	1.60	к.
Іван Франко. Поєми	1.60	„
Ольга Кобилянська. Покора і иньші оповід.	1.40	„
Гю де Мопасан. Дика пані і иньші оповідання	1.30	„
Іван Франко. Подуйка і иньші бориславські оповідання	1.40	„
Наталія Кобринська. Дух часу і иньші оповід.	1.60	„
Кнут Гамсун. Голод, роман	2.20	„
Леся Українка. Думи і мрії. Поєзії	1.00	„
Стефан Ковалів Громадські промисловці.	1.60	„
Уїлліям Шекспір. Гамлет, принц данський	1.80	„
Генрик Поуптоппідан Із Хат. Оповідання	1.40	„
Богдан Лепкий. З життя Оповідання.	1.20	„
Гейгарт Гауптман. Візник Гешель	1.60	„
Михайло Коцюбинський В путях шайтана. Оповідання	1.60	„
Уїлліям Шекспір. Приборкана гоструха	1.40	„
Панас Мирний Лихі люди	1.40	„
Короленко. Судний день	1.20	„
У. Шекспір. Макбет	1.60	„
К. Гудков Урівль Акоста	1.40	„
У. Шекспір. Коріолян	1.80	„
Михайло Яцків. В царстві сатани	1.60	„
Панас Мирний Морозенко	0.90	„

23. Лесь Мартович. Нечитальник.	1.60	к.
24. Михайло Коцюбинський. По людському	2.00	"
25. В. Оркан. Скупаний сьвіт	1.00	"
26. Василь Стефаник. Дорога	1.60	"
27. У. Шекспір. Юлій Цезар	1.60	"

Ціни подані за оправні примірники. Брошурованих не продаєть ся.

У другій, науковій серії, „Національній Бібліотеці“ вийшли:

1. Кароль Кавцкі, Народність і її початки. Ціна книжки 60 сот.
2. Фр. Енгельс: Людвік Фазрбах. Переклад Будового. Ціна 50 сот.
3. Фр. Енгельс: Початки ролдини приватної власности і держави. Ціна 1 кор. 50 сот.

Брошур другої серії не оправляєть ся.

У третій серії „Літературно-Науковій Бібліотеці“ вийшли:

1. М. Грушевський, Хмельницький і Хмельниччина. Ціна 20 сот.
2. Курцій Руф. Фільотас. Ціна 20 сот.
3. В. Наумович, Величина і будова звiздяного сьвіта. Ціна 15 сот.
4. Панає Мирний, Лови. Ціна 6 сот.

Адреса: Львів, ул. Чарнецького ч. 26.

Ціна 20 сотиків.